

Зміст

<i>Перелік карт, рисунків і таблиць</i>	6
<i>Розділ 1</i> Роздуми про американську війну в Афганістані	7
<i>Розділ 2</i> Афганістан: країна та люди	18
<i>Розділ 3</i> Талібанський емірат	39
<i>Розділ 4</i> США входять в Афганістан	57
<i>Розділ 5</i> Правління Карзая	83
<i>Розділ 6</i> Заколот у Кандагарі	105
<i>Розділ 7</i> Наступ «Талібану» у 2006-му	130
<i>Розділ 8</i> Правління талібів у 2007–2010 роках	157
<i>Розділ 9</i> Війна на сході	176
<i>Розділ 10</i> «Талібан» просувається	198
<i>Розділ 11</i> Адміністрація Обама та рішення про велике поповнення	216
<i>Розділ 12</i> Велике поповнення в Гільменді	239
<i>Розділ 13</i> Велике поповнення в Кандагарі	271
<i>Розділ 14</i> Кінець великого поповнення	297
<i>Розділ 15</i> Газні й пробудження Андару	312
<i>Розділ 16</i> Інтервенція та ідентичність	324
<i>Розділ 17</i> Вибори 2014 року	346
<i>Розділ 18</i> Наступи талібів у 2015 і 2016 роках	373
<i>Розділ 19</i> Адміністрація Трампа	399
<i>Розділ 20</i> Мирні переговори	417
<i>Розділ 21</i> Озираючись назад	442
<i>Глосарій та аббревіатури</i>	456
<i>Вибрана бібліографія</i>	458
<i>Примітки</i>	468

Перелік карт, рисунків і таблиць

<i>Карта 1</i>	Афганістан	17
<i>Карта 2</i>	Племена та етнічні групи в Афганістані	21
<i>Карта 3</i>	Пакистан і афганський кордон	33
<i>Карта 4</i>	Кандагар	41
<i>Карта 5</i>	Вторгнення США в Афганістан	67
<i>Карта 6</i>	Племена Кандагару	107
<i>Карта 7</i>	Гільменд	129
<i>Карта 8</i>	Сангінський базар і районний центр	139
<i>Карта 9</i>	Операція «Медуза»	149
<i>Карта 10</i>	Східний Афганістан	177
<i>Карта 11</i>	Кунар і Нуристан	179
<i>Карта 12</i>	Коренгальська долина	185
<i>Карта 13</i>	Територія «Талібану», 2009 рік	213
<i>Карта 14</i>	Марджа	251
<i>Карта 15</i>	Аргандаб, Жарі та Панджвей	275
<i>Карта 16</i>	Територія «Талібану», 2012 рік	303
<i>Карта 17</i>	Газні	313
<i>Карта 18</i>	Сангін	367
<i>Карта 19</i>	Кундуз	383
<i>Карта 20</i>	Наступи талібів у Центральному Гільменді ..	391
<i>Рисунок</i>	Напади в Аргандабі, 2009–2012 роки	286
<i>Таблиця</i>	Контроль «Талібану» порівняно з урядовим контролем, 2007–2013 роки	328

Роздуми про американську війну в Афганістані

Серцем цієї країни завжди була сільська місцевість — *атраф*. Тут, у маленьких селах із глинобитних хат, оточених полями пшениці, курудзи чи маку, жила більшість афганців. Бородаті чоловіки з мозолястими руками працювали на полях. Босоногі діти грались у пилюці. Жінки гарували в чотирьох стінах, непомітні, загорнуті в покривала. У кожному селі була проста мечеть з однієї кімнати, де чоловіки збиралися на молитву. XXI століття нагадувало про себе тільки мобільними телефонами, автомобілями й автоматичними гвинтівками.

Із 2001 по 2021 рік через афганські села й околиці проходили американці. Патрулюючи в зеленому чи світло-коричневому камуфляжі, у бронжилетах і шоломах, з боезапасом і водою, з автоматичними гвинтівками М-4 чи М-16 або з кулеметом у руках, вони прокладали собі шлях крізь поля і поселення. Іноді встановлювали спостережний пост із наповнених ґрунтом бастіонів Неско та вгамовувалися на рік чи два. Іноді проводили короткий рейд, вривалися у передсвітанковий час, блимаючи приладами нічного бачення, і зникали. А часом стрекотали автомати, рвалися снаряди й вони виносили свого побратима. «*Янг пех atraф кай дай*», — кажуть афганці, — «війна в сільській місцевості». На околиці кожного села громадилися купи сірого каміння. Вони виростили на безплідній ділянці, або на пагорбі, що здіймається над полями, або в затінку сосен, або за хиткою дерев'яною огорожею. У кожному вставлено прапор — смужку тканини, прив'язану до довгої бамбукової жердини. Здалеку вся ділянка майоріла єдиною багатоколірною масою. То кладовища. За сорок років вони розрослися. Горі втрат звучало в глухому глибокому голосі Хаміда Карзая, коли він сидів проти талібів 2019 року:

Ви всі бачили впродовж трьох, чотирьох, п'яти, шести років, ба й більше на всій землі нашого дорогого Афганістану... від Кундузу до Хосту й Герату, до Бадахшану й Фар'ябу і до околиць Кабула, що... два ряди могил лежать обіч — *дуа кабіра цанг прот ді*. На одних — чорно-червоно-зелені прапори. На інших — білі. Одні — талібам, яких прийняла земля. Другі — афганським *аскарам* — солдатам... Довкола кладовищ множаться могили невинних афганців, і в кожній під землею сердечна туга матері, у кожній похована батьківська гордість¹.

Американці й афганці билися в цій країні одні з одними та пліч-о-пліч понад 19 років. Найдовша американська війна. До 2021-го вона перебувала чотирьох президентів: Джорджа Буша, Барака Обаму, Дональда Трампа і Джоєфа Байдена. Тут командувало 15 американських генералів. Тут розгортали підрозділи із сотень тисяч американських вояків, сюди посилали дипломатів. У підсумку тисячі вбито й поранено. Якийсь час війна була «хорошою». Після нападів 11 вересня 2001 року американці думали, що вона правильна. Останніми роками війна вже не була хорошою — тільки довгою та марною.

Я вирішив написати книжку про всю афганську війну, прочитавши 2013 року чудовий твір Вільяма Далрімпла «Повернення короля: битва за Афганістан» (Return of a King: The Battle for Afghanistan) про перший катастрофічний набіг британців на країну. Мене зачарувала його розповідь, збагачена дарійськими віршами, у якій широко представлені погляди самих афганців. Усвідомлюючи, що не зможу зрівнятися з ним у майстерності, я все ж захотів наслідувати його приклад і написати повну історію американської війни в Афганістані. Такої історії, що спиралася б на широкі джерела, ще не існувало².

Я тоді щойно став політичним радником генерала Джоєфа Данфорда, командувача американських і союзних сил у всьому Афганістані. Уже провів кілька місяців у провінції Кунар і приблизно два роки — у Гармсїрі, у провінції Гільменд, де вивчав мову пушту. Про останню місію написав книжку «Війна приходить у Гармсїр: тридцять років боїв на афганському прикордонні» (War Comes to Garmser: Thirty Years of War on the Afghan Frontier). Генерал Данфорд зажадав, щоб я поговорив з афганськими лідерами, відвідав різні регіони і зрозумів місцеву ситуацію. На новій роботі можна було їздити по Афганістану й зустрічатися з його жителями різного походження та поглядів. Я перебував на цій посаді до кінця серпня 2014 року, коли генерал Данфорд повернувся до Сполучених Штатів. Із цієї перспективи, здавалося, міг писати книжку про всю війну.

Ось тільки проблема в тому, що війна тоді не закінчилася. Насправді я був свідком початку її цілком нової фази. Залишався з генералом Данфордом після 2014 року, коли він став головою Об'єднаного комітету начальників штабів — найвищим офіцером усіх збройних сил США. На посаді його радника я бачив війну навіть із ширшої перспективи. І надалі регулярно відвідував Афганістан. У 2018–2019 роках кілька місяців допомагав генералові Скоту Міллеру, командувачу американських сил в Афганістані, та разом з послом Залмаєм Халїлзадом, спеціальним посланцем США на мирних переговорах з «Талібаном», брав участь у мирних переговорах у Катарі. Війна розгорталась і загострювалась, але не закінчувалася. Роками я думав, що чекати її закінчення стає нереалістично. А потім 14 квітня 2021-го президент Джоєф Байден оголосив, що США завершать виводити війська до 11 вересня того року. Ця розв'язка ще надто свіжа, надто близька для відстороненого погляду. Але події, що привели до неї, можна зрозуміти та обміркувати.

У цьому сенсі книжка таки стала повною історією американської війни в Афганістані з 2001 по 2021 рік.

Ця війна породила широку літературу. Книжка Сари Чейс «Покарання доброчесності» (*The Punishment of Virtue*), видана 2006-го, — найкращий опис перших років інтервенції США, захопливий, бо авторка жила в Кандагарі й опанувала пушту. Наступними роками вийшло ще багато текстів. Книжка репортера Себастьяна Юнгера «Війна» (*War*) про долину Коренгал вирізняється з-поміж багатьох хороших американських творів про дії в Афганістані, це жива оповідь про досвід конкретного взводу в одній з найжорстокіших битв тієї війни. Найкраща книжка високопосадовця — спогади Стенлі Маккрістала «Моя частина завдання» (*My Share of the Task*), бо вона прямо веде читача до оман і суперечностей американського наступу 2009–2011 років, коли в Афганістані розгорнули 100-тисячний американський контингент. «Маленька Америка» (*Little America*) Раджива Чандрасекарана — детальний аналіз тих років. Книжка Ананда Гопала «Немає хороших серед живих» (*No Good Men among the Living*) описує важке життя трьох людей — військового командира, жінки й таліба — і може стати кроком до розуміння афганського народу. Крім того, є маловідомі перлини, наприклад «Людина і мотоцикл: як Хамід Карзай прийшов до влади» (*A Man and a Motorcycle: How Hamid Karzai Came to Power*) журналістки Бетт Дам і «Караван мучеників: жертви і терористи-смертники в Афганістані» (*Caravan of Martyrs: Sacrifice and Suicide Bombing in Afghanistan*) Девіда Едвардса. «Управління “С”: ЦРУ й таємні американські війни в Афганістані та Пакистані» (*Directorate S: The C.I.A. and America’s Secret Wars in Afghanistan and Pakistan*) Стіва Колла — авторитетна праця про те, що відбувалося за зачиненими дверима в кулуарах влади, важливе джерело інформації про пакистанську політику та мирні зусилля США.

У своїй книжці я узагальнюю раніші роботи та додаю власні дослідження. Час, проведений у Кунарі та Гільменді, 17 місяців з генералом Данфордом і різні подальші візити принесли дискусії та інтерв'ю і сприяли безпосереднім спостереженням за подіями. Я побував у 15 провінціях, найбільше часу провів у трьох із них — Гільменді, Кунарі та найвіддаленішій, Кандагарі. Ретельно вивчав письмові джерела мовою пушту, переважно газети, книжки та журнали. Друзі поїхали в Пакистан і привезли мені письмові свідчення про «Талібан»: розповіді, документи, пропаганду, вірші. Я роздобув головні тексти талібів мовою пушту, на які досі не посилалися західні науковці. До цих текстів належать, зокрема, біографія мулли Омара, яку написав його колишній речник Абдул Хай Мутмейн, спогади колишнього міністра закордонних справ «Талібану» Вакіля Ахмада Мутавакіля, а також історія руху «Талібан» Абдула Салама Заїфа, колишнього посла в Пакистані й одного з найшановніших в Афганістані людей. Окрім того, я організовував непрямі інтерв'ю, у яких мої знайомі опитували десятки талібів та їхніх командирів. І безпосередньо розмовляв з талібами в Досі, Кабулі та провінціях.

* * *

Афганська війна для Америки виявилася малопомітною. Це не всеосяжний досвід Другої світової чи Громадянської війни в США. Її не можна також порівняти з пекучою національною травмою В'єтнаму чи соромом Іраку. Найпрямішим ефектом війни в Афганістані було відвернення від Сполучених Штатів терористичної загрози. Це стало першим фронтом у «війні» з тероризмом. Вторгнення запобігло подальшим нападам на американців. Війна також змінила армію США. Антипартизанські, антитерористичні дії, спецпідрозділи й удари з дронів — ось приклади новонабутих концепцій, організації і тактик. Стосунки військовиків із цивільними зазнали небаченого від часів Холодної війни випробування. Та значення цієї війни важливіше з погляду зовнішньої політики США. Вона стала частиною властивої доби Буша антитерористичної лихоманки, а пізніше — неприйняття вторгнення, яке сприяло ізоляціонізму в роки Трампа. Були й макроекономічні наслідки. Величезні витрати на війну відривали кошти від розвитку американської економіки в період її занепаду. Та головне — війна в Афганістані, як і в Іраку, стала бойовим досвідом для цілого покоління американських вояків. І цього одного вже досить.

Для Афганістану ж значення війни набагато більше. То була найдовша фаза сорокарічного громадянського збройного протистояння, яке струсувало всі суспільні верстви, революціонізувало політику й суспільство, перекроїло культуру. Американська афганська війна стала другою половиною протистояння — у цей період загинули ще сотні тисяч афганців і мільйони залишили домівки. Люди зазнали нових жахів — від GPS-керованих бомбардувань до епідемії самопідривів. За довгі роки війна збільшила розшарування в суспільстві — дистанцію між містом і селом, між пуштунами й дарі, між заможними та бідними. Трохи поліпшилася ситуація з інфраструктурою, освітою, свободою преси і правами жінок. У кількох благополучних місцях завдяки американським військовикам і дипломатам роками зберігався спокій. Демократія пустила корені, дала паростки виборів і представницької форми влади. Водночас «Талібан» зміцнив ісламське правління. Найгірше, що війна понівечила афганський народ. Поширився екстремізм. Постає «Ісламська держава». Жертвопринесення, самогубство, помста і вбивство набули ваги як цінності. Насильство породило насильство. У грудні 2001 року два попередні десятиліття громадянської війни в Афганістані здавалися скороминущим кошмаром. У грудні 2019 року, на сороко-в річницю, насильство й безлад сприймалися як довгострокова реальність.

Питання про те, чому ми програли, стоїть дуже гостро. Або, іншими словами для тих, хто заперечує такий висновок, — чому у 2001–2021 роках Сполучені Штати не досягли перемоги? Хоча лідера «Аль-Каїди» Усаму бен Ладена вбили і терористична організація, базована в Афганістані, не здійснила після 2001 року жодного серйозного нападу на території США, американці

не спромоглися ні зупинити насильство, ні передоручити бойові дії афганській владі, яка не могла вижити без військової підтримки ззовні. Починаючи писати, я мав на меті пояснити, як війна пішла тим хибним шляхом, що роками нищив афганський народ. Особливо хотілося показати ключові помилки та ймовірні ліпші рішення.

Деякі пояснення перебігу війни я вже мав. Сара Чейс у своїх книжках серед іншого висуває переконливий аргумент про те, що Афганістан невпинно потерпав від насильства, бо уряд погано поводився з народом і Пакистан підважував мир. Я цього не заперечую. Власний досвід переконав мене також, що виражений трайбалізм афганської політики та суспільства сіяв розбрат, який сприяв нестабільності.

Та коли я залишав Афганістан у серпні 2014 року, муляло відчуття, що цих пояснень недосить, що відбувається щось іще. Американці перебували в країні з 2001 року, і там досі панував безлад. На той момент афганський уряд мав значно більше вояків і спорядження, ніж «Талібан». Проте на полі бою програвав. Пропоновані пояснення допомагали, та не могли повністю обґрунтувати те, що я бачив. Чи міг я покласти всю провину за воєнну неефективність на погане ставлення уряду до народу або на Пакистан? Відчувалася певна натяжка. Який стосунок мало незадовільне врядування чи сусідня країна до того, що афганські керівники, маючи військові інструменти для захисту, постійно програвали меншим силам «Талібану»? Племінний устрій і внутрішні політичні чвари були вірогіднішим поясненням, але я не міг прив'язати їх до кожного факту великої воєнної поразки. Усі ці чинники, вочевидь, були неодмінними умовами того, що сталось, але в сумі давали менше за катастрофу, яка розгорталась у мене на очах.

У жовтні 2014 року я був на закритій міністерській нараді вузької групи з Майклом Маккінлі, нещодавно призначеним послом США в Афганістані. Ми жваво обговорювали, за що б'ється «Талібан», аж тут утрутився посол: «Може, я начитався Ганни Арендт, але не думаю, що йдеться про гроші чи роботу. “Талібан” б'ється за щось більше». Посол Маккінлі висловив те, що я й сам відчував, але поки що не сформулював.

Таліби втілювали щось таке, що надихає, робить незламним у боротьбі, щось міцно пов'язане із самоусвідомленням афганців. Інакше кажучи, вони боролися за іслам та проти окупантів — а це основоположні цінності афганської ідентичності. Уряд, об'єднавшись із іноземними загарбниками, такого натхнення не мав. Він не міг змусити своїх захисників битися так само мужньо, як таліби, хоча перші й перевершували останніх числом. Уряду було важко спиратися на іслам. Сама присутність американців в Афганістані суперечила самоусвідомленню місцевого люду. Вона спонукала чоловіків і жінок захищати свою честь, релігію, домівку. Підштовхувала до боротьби юнаків. Живила «Талібан». Послаблювала волю урядових вояків і поліції. Коли вони сходились у бою з талібами, ті мали більше наснаги вбивати й більшу готовність бути вбитими, ніж солдати й поліцейські — принаймні більшість із них. Тож так, ця книжка пропонує найвагоміший аргумент — той,